

Károli
Könyvek

Tanulmánykötet

A zsoltár a régi magyar irodalomban

Ács Pál
Bartók István
Bódis Tamás
Cziczka Katalin
Ecsedi Zsuzsanna
Fekete Csaba
Ferenczi Ilona
H. Hubert Gabriella
Imre Mihály
H. Kakucska Mária
Korondi Ágnes
Kovács József László
Millei Rita
Nagy Levente
Petróczi Éva
Pénzes Tiborc Szabolcs
Szabó András
Szabó Ferenc
Szentpéteri Márton
Szigeti Jenő
Szilasi László
J. Újváry Zsuzsanna
Vadai István
P. Vásárhelyi Judit
Venásch Eszter

Szerkesztette: Petróczi Éva, Szabó András

A ZSOLTÁR A RÉGI MAGYAR IRODALOMBAN

A CSURGÓN
2007. MÁJUS 24–27-ÉN TARTOTT KONFERENCIA
ELŐADÁSAI

SZERKESZTETTE
PETRŐCZI ÉVA
SZABÓ ANDRÁS

SZEGEDI LAJOS (?) ZSOLTÁRFORDÍTÁSA(I?)

BARTÓK ISTVÁN

Az 51. zsoltár „Légy irgalmas, Úristen, minékünk...” kezdetű parafrázisának legkorábbi szövege a *Várad i énekeskönyv*ben (1566) maradt fenn. A 16–17. században igen népszerű volt: 1700-ig különféle énekeskönyvekben harmincnál több megjelenése ismert vagy feltételezhető.¹ A fordítást hagyományosan Szegedi Lajosnak tulajdonítják. Az irodalom- és egyháztörténet összegyűjtött elszórt adatokat, amelyek alapján felvázolható Szegedi pályafutása.

Az attribúció és az életrajz körül azonban sok a bizonytalanság. A továbbiakban megkísérlem rendszerezni a rendelkezésünkre álló adatokat, és világosan elkülöníteni a valószínűsíthető következtetéseket a filológiailag igazolható tényektől. Így lehetne meghatározni, hogy mi az, amit feltételezhetünk, és mi az, amit bizonyosan tudhatunk Szegedi Lajosról és a neki tulajdonítható egy vagy több zsoltárparafrázisról.

1. „LAJOS DIÁK” ÉS „LAJOS MESTER”

Szegedi Lajos 1500 körül, talán 1503-ban született, neve alapján – Bálint Sándor szerint – Szegeden. Feltételezhetően katolikus papi pályára készült. 1525. október 9-én a krakkói egyetemre iratkozott be „Ludouicus Dyonisii de Zegedino dioc. Baciensis t.s.” néven, innen tudható, hogy apja neve Dénes volt. Az egyháztörténet azt tartja számon, hogy a krakkói egyetemen kapcsolatba került Kálmáncsehi Sánta Mártonnal. Ugyanakkor nehéz elképzelni, hogy nem innen származik ismeretsége az 1526-tól ugyanitt tanuló Sylvester Jánossal. Valószínűleg magiszteri címet is szerzett.

¹ Függeléként csatolom a kiadásokat áttekintő táblázatot. Összeállításához az RMNY mellett H. HUBERT Gabriella munkáját használtam: *A régi magyar gyülekezeti ének*, Bp., Universitas, 2004 (Historia Litteraria, 17).

1541 körül már Székesfehérváron működött mint a káptalani iskola vezetője és evangélikus pap. 1542 pünkösdjén a misét magyarul énekelte. 1543-ban, amikor a török a várost ostromolta, még itt tartózkodott. Horváth János megfogalmazásában: „bizonyára ő az a »lutherista próféta«, az a »Lajos nevű diák«, akit Szerémi György említ az ostromról szólóban, neki tulajdonítva a polgárok elszakadását az apostoli széktől és az igaz katolikus hittől.”

Még ebben az évben Fekete János és Szalánczy János társaságában Nagyváradra ment. 1553-ban a bécsi egyetemen hébert tanított, lehetséges, hogy Sylvester János utódként. Zoványi Jenő úgy gondolja, hogy „talán” részt vett az első debreceni hitvitán. Szinnyei József forrásai szerint 1556-ban Debrecenből ment Kálmáncsehivel együtt Erdélybe. Itt csatlakozott hozzájuk Fodor Bálint tordai lelkész, akivel „a papságot és nemességet zsinatokon és nyilvános hitvitákon a Kálvin tanára kezdték téríteni.” Szegedi 1556-ban Krasznán kálvinista prédikátorként a helvét reformáció elveit terjesztette. Egy prédikációjában „protestatióra” készítette a kolozsvári lelkészeket. 1557. június 13-ra Kolozsváron zsinatot hívtak össze a helvét hitvallásúak ellen. Ezen Kálmáncsehi betegsége miatt nem tudott részt venni. Helyette Szegedi Lajos jelent meg; egyes források szerint ő képviselte hitelveiket, más adatok arra utalnak, hogy Kálmáncsehi távollétében nem bocsátkozott vitába.

1561 táján Kolozsváron dési papként vett részt Heltai Gáspár bibliafordításának munkálataiban – ha rá vonatkoznak Heltai ajánlásának ezek a sorai: „Nem egyedül pedig voltam e munkában foglalat, hanem egy részben segített [...] ismét az én szerelmes vén bátyám, a tisztelendő Lajos mester, a dési fő lelképásztor.” 1564-ben Kolozsvár magyar prédikátora, de 1565-ben eltávozott a városból. Valószínűleg már ekkor Tordára ment.

Itt 1567-ben az antitrinitarizmushoz csatlakozott, a gyulafehérvári 1568. évi második hitvitán a felekezet egyik arbitere volt. 1571-ben János Zsigmond Szászvárosba helyezte másodpapi hivatalba. Munkásságának eredményeként egyre terjedt az antitrinitarizmus, nemcsak a magyarok, hanem a szászok között is. 1575 elejére megürült az elsőpapság, és Szegedi hívei őt szerették volna előléptetni, tervük azonban megghiúsult. Az 1579-ben Dávid Ferenc ellen indított eljárás során Szegedi azok közé tartozott, akik elpártoltak püspököktől. Szászvárosban halt meg, 1583 tavaszán.²

² Szegedi Lajos fentebb közölt életrajzi adatai az alábbi helyekről származnak: SZINNYEI József, *Magyar írók élete és munkái*, XIII, Bp., 1909, 552–553; PAYR Sándor, *A Dunántúli Evangélikus Egyházkerület története*, 1, Sopron, 1924, 337–338; ZOVÁNYI Jenő, *A magyarországi protestantizmus 1565-től 1600-ig*, Bp., 1977² (Humanizmus és Reformáció, 6), 128–129; Uő., *Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon*, 1977³, <http://digit.drk.hu/?m=lib&book=3&p=273>; HORVÁTH János, *A reformáció jegyében: A Mohács utáni fél század magyar irodalomtörténete*, Bp., 1953,

Egyet kell értenünk Horváth Jánossal, aki megállapítja: az „életrajzi adatok igen hosszú életpályát ölelnek fel, s nem is bizonyos, egy Szegedi Lajosra vonatkoznak-e azok mind, vagy esetleg két hasonló nevű személy közt volnának szétosztandók.”³

Erre mutatnak a felekezeti hovatartozásra utaló adatok ellentmondásai is. Míg több forrás szerint az Erdélyben munkálkodó Szegedi Lajos 1567-ben tért antitrinitárius hitre, Tóth Miklós unitárius lelkész életrajzában felbukkan egy olyan Szegedi Lajos, aki 1569-70 körül vélhetőleg a hódoltságban tevékenykedett és kálvinista volt. Tóth Miklós ekkor vett részt a Basilius István által szervezett misszióban, amely az unitarizmus elveit terjesztette a Partiumban és a hódoltságban. Tóth Miklóst „az akkori helvét vallású Szegedi Lajos esperes bevádolta a gyulai török kádinál, aki elfogatta és börtönbe záratta. Basilius szabadította ki. Szabadon bocsátása után Szegedi hitvitán tett kísérletet elhallgattatására.”⁴

2. SYLVESTER JÁNOS ÉS SZEGEDI LAJOS

Mint már említettem, hagyományosan Szegedi Lajosnak tulajdonítják az 51. zsoltár „Légy irgalmas, Úristen, minékünk...” kezdetű parafrázisát. Az attribúció alapja nem sokkal szilárdabb, mint az életrajzban szereplő „Lajos diák” és „a tisztelendő Lajos mester” említése. A versfőkből némi jóindulattal „Ludovicus” olvasható ki. Az RMKT 16. századi sorozatában a jegyzetben Dézsi Lajos Kálmán Farkasra hivatkozva állapítja meg, hogy a „Ludovicus” „valószínűen Szegedi Lajos”.⁵

Czeglédý Sándor több helyen kifejtette azt a feltételezését, mely szerint Szegedi Lajos antifonákat is fordított. Az 1619-re elkészült Spáczay-graduálban található egy magyar nyelvű antifona-gyűjtemény, amelyik az *Antiphonae Ludovicae* feliratot viseli. Czeglédý szerint „[...] ezeknek az antifonáknak a fordítója azonos lehetett Szegedi Lajossal, miután a magyar reformáció századának Lajos nevű személyei közül csak róla tudjuk, hogy a magyar nyelvű istentiszteleti énekítés ügyében buzgólkodott.”⁶

408–409; BÁLINT Sándor, *Szeged reneszánsz kori műveltsége*, Bp., 1975 (Humanizmus és Reformáció, 5), 72–73; Unitárius Portál, <http://www.mue.unitarius-halo.net/modules.php?name=Encyclopedia&op=content&tid=341>.

³ HORVÁTH, i. m., 409.

⁴ Unitárius Portál, <http://www.panteon.unitarius-halo.net/pantheon/tothmiklos.htm>

⁵ *Régi Magyar Költők Tára*, VIII, XVI. századbeli magyar költők művei, Hetedik kötet, 1566–1577, közzéteszi DÉZSI Lajos, Bp., 1930, 6–7. Jegyzetek: 442–445.

⁶ CZEGLÉDÝ Sándor, *Méliusz Ágendája és himnológiai tevékenysége = A II. Helvét Hitvallás Magyar-*

Szegedi Lajos neve a Sylvester-filológiában is felmerül, mégpedig éppen a zsol-tárfordítással kapcsolatban. Ismert Sylvester Jánosnak 1547. szeptember 26-án, Bécsből Nádasdy Tamásnak írt levele.⁷ Ebből kitűnik: patrónusa magyar zsol-tárparafrázisokat küldött Bécsbe kinyomtatás végett, és megkérte Sylvestert, hogy mielőtt sajtó alá kerülnének, mondjon véleményt róluk. A fordító – Balázs János Sylvester-monográfiája szerint – „bizonyos Ludovicus Teghezinus, – alkalmasint Szegedi Lajos – volt [...]. Nádasdinak megküldött, de közelebből nem ismert zsol-tárfordítását Sylvester velejéig hibásnak, afféle fércmunkának tartja, s a szerzőt készületlensége, gondatlansága miatt súlyosan elmarasztalja.”⁸

A levélből nem derül ki, hogy Sylvesternak pontosan mi volt a kifogása a zsol-tárfordítások ellen, mert a munka egészét egyetlen mondatban ítéli el: „Bizony nincs benne semmi, amit akár én, akár más józan ítéletű ember helyeselhetne”.⁹ Meg is indokolja eljárását: azért nem szedi ízekre a teljes kéziratot, hogy ne vádolhassák bosszúállással. Oka van ugyanis neheztelni a fordítóra; magyarázatképpen felidézi az előzményeket: „Ez az az ember ugyanis, aki fehérvári tartózkodása idején a mi Újszövetségünk fordítását nem átallotta teljes egészében kárhoztatni. Amivel aztán nekem nem csekély kárt okozott. Mert azok a példányok, amelyeket én ebbe a városba küldtem, a boldog emlékeztető Bertalan házában, aki kétség kívül Krisztus mártírja volt, mind egy szálig elvesztek. Nem akarok olyan színben feltűnni, mint aki rosszért rosszal fizet, [sem mint akit az elfogultság vezérel], ezért csak az előszó címét veszem elő [...]”¹⁰

Az eredeti szöveg így szól: „Az tholmach istennek esmeretibe valo nevekedeset kevannya az olvasónak.”¹¹ Sylvester sorra veszi kifogásait, majd így fogalmazza meg az általa helyesnek tartott változatot: „Az ki ez könyuet Magyar nyelwre

országon és Méliusz életműve, szerk. BARTHA Tibor, Bp., 1967 (Studia et Acta Ecclesiastica, 2), 353–391; 360–361. A szerző itt hivatkozik a feltételezést felvető korábbi publikációira.

⁷ Az újszigei nyomda. Sylvester és Új Testamentoma. Abádi Benedek. Szegedi Lajos. Néhai SZALAY József másolatai után, ItK, 3(1893), 88–98. SYLVESTER János Nádasdy Tamásnak, Bécs, 1547. szeptember 26.: 96–98. CSOKA Ferenc fordításában: *Janus Pannonius – Magyarországi humanisták, vál., szöveg, gond., jegyz. KLANICZAY Tibor*, Bp., 1982, 736–740.

⁸ BALÁZS János, *Sylvester János és kora*, Bp., 1958, 263.

⁹ CSOKA, i. m., 736. „[...] nihil est, quod aut ego, aut alius quispiam iudicio sano praeditus probare possit.” SYLVESTER, i. m., 96.

¹⁰ CSOKA, i. m., 737. „Hic enim est ille, qui totam versionem nostram Novi Testamenti, dum Albae ageret, in universum damnare non est veritus, nec erubuit. Qua etiam re non parum mihi incommodavit. Nam omnia exemplaria, quae eam in urbem miseram, perierunt in domo Bartholomaei, pia memoriae viri, et martyris haud dubie Christi. Sed ne videar malum malo repensare, neve iniquo duci iudicio, sumam titulum tantum praefationis [...]” SYLVESTER, i. m., 96.

¹¹ SYLVESTER, i. m., 97.

fordította Kivannya az istentől azoknak kik ezt olvassak hogy az ü esmeretiben neukeggyenek.”¹²

Balázs János részletesen ismerteti Sylvester fenntartásait,¹³ majd a következőképpen foglalja össze a javasolt változtatások eredményét és okait: „Ez aztán világos és szabatos, csak egy kissé terjengős. De Sylvester, Erasmust és más fordítókat követve ezt tartotta »helyesnek«. Láttuk, hogy egész Újszövetség-fordítására is jellemző ez a körülményeskedés, a sok körülírás, ami persze a tömörség és a velősség rovására megy. Mai ízlésünk, stílusérzékünk szerint Szegedi kifogásolt mondata hatásosabb, kifejezőbb, mint Sylvesternek »helyes«, de kissé hosszadalmasabb fogalmazványa. De hát e kor a minél pontosabb, szabatosabb fordítást kereste. Erasmus terjedelmes parafrázissá oldotta fel az egész Újtestamentum szövegét, csak hogy minél világosabbá, érthetőbbé legyen a tartalom, a mondani-való. Arról azonban ő is, meg nyomában Sylvester is kissé megfélekedett, hogy nemcsak a rövidség, hanem a terjengősség is homályt okozhat.”¹⁴

A Nádasdynak szóló levél arról is árulkodik, hogy a vitában nem egyedül elvi okok játszottak szerepet. Sylvester maga írja le bírálatának remélt gyakorlati következményét: „[...] kényszerítem [a szerzőt], hogy silány munkája bérét, azt a harminckét aranyat, adja vissza, hogy velük más, képzetebb és megbízhatóbb fordító munkáját fizethessük meg. Nem tagadhatja meg ezt tőlünk, ha Isten igéjének igaz hirdetője. Ez ugyanis a legnyilvánvalóbb lopás. Márpedig az ige-hirdetőhöz nem illik semmiféle lopás vagy nyereszkeskedés.”¹⁵

A Bécsbe küldött zsoltárparafrázisok szerzője Ludovicus Teghesinus. Mint a fentebbiekből kitűnik, Sylvesternek nincsenek kétségei a fordító kiléte felől. Bizonyos benne, hogy álnevet használ, és azt is tudni véli, hogy miért: „Eltitkolta nevét, mert kétségkívül félt egyrészt más férfiak egészséges véleményétől, másrészt főleg az én ítéletemtől. De én kirángatom rejtekhelyéből [...]”¹⁶ A „kirángatás” eszköze a vezetéknév betűnek átrendezése: „Okosabban tette volna tehát ez a Teghezi Lajos (A Zeghet szó ugyanis ezt jelenti a mi nyelvünkön, ha a betűket felcseréljük, amint azt más egyéb város- és falunevekben is tennünk kell, hogy jelentésük kitűnjön), ha hegyesebb vesszőket húzott volna ki tegezéből,

¹² Uo., 98.

¹³ BALÁZS, *i. m.*, 263–270.

¹⁴ Uo., 270.

¹⁵ CSONKA, *i. m.*, 738. „[...] cogamque [illum] ut mercedem laboris sui vanissimi, nempe aureos triginta et duos reddat, ut illis laborem redimamus interpretis alicujus et doctioris et magis fidi. Nec eam nobis denegare poterit, si verus verbi minister est. Hoc enim apertissimum furtum est. Porro concionatores alieni debent esse a furto et quaestu omni.” SYLVESTER, *i. m.*, 97.

¹⁶ CSONKA, *i. m.*, 737–738. „Supressit nomen suum, veritus haud dubie, tum aliorum sani iudicii virosum sententiam, tum maxime nostram censuram. Sed extraham illum e latibulis illis [...]” SYLVESTER, *i. m.*, 97.

hogy velük megsebezzen bennünket. Mert én ezeket úgy vissza tudom ellene fordítani, hogy többé senki másnak nem fog majd kellemetlenségeket szerezni.”¹⁷

Sylvester János kritikájával kapcsolatban több kérdés is felmerül. Először: nem vehetjük bizonyosra, hogy akit bírál, az valóban Szegedi Lajos. Az azonosítást a korábbi kutatás is inkább feltételezhetőnek, mint bizonyíthatónak tartja.

A zsoltárfordítás kiadásához fűzött jegyzetben Dézsi Lajos ismerteti Sylvester levelét, majd szentel egy mondatot az állítólagos álnév „megfejtésének” is: „Ha Teghezinus csakugyan álnév, ill. anagramma vagy metathesis, amit egyébként nem gondoltunk volna, de amit valóság gyanánt kell fogadnunk, mert hiszen Sylvester nagyon jól látszik ismerni azt, akiről szó van, akkor az ő megfejtése szerint Szegedi Lajos a mi Ludovicusunk lehet.”¹⁸

A Nádasdyhoz szóló levélről Horváth János így ír: Sylvester „az álnévű fordítót leleplezve [...] mondott kedvezőtlen ítéletet.”¹⁹ A „leleplezés” helytállóságáról mintha Horváth János sem lenne meggyőződve, egy másik helyen ugyanis óvatossan így fogalmaz: „Ludovicus Thegezinus (igazi nevén valószínűleg Szegedi Lajos)”.²⁰ Balázs János fentebb idézett megállapítása ugyancsak mértéktartó: a szóban forgó személy „bizonyos Ludovicus Teghezinus, – alkalmasint Szegedi Lajos”. Hasonló bizonytalanságot tükröz a korábban hivatkozott unitárius egyháztörténet: Sylvester „Szegediben a Fehérvárra küldött Újtestamentum-fordításának megsemmisítőjét vélte fölfedezni.”²¹

A Sylvester-életmű ismeretében nehéz nem gondolni a szerző gyakori sértettségére, a néha szinte üldözési mániává fajuló gyanakvására. Az sem elképzelhetetlen, hogy a zsoltárfordító Lajos keresztnéve a Szegedi Lajostól elszenvedett sérelmeket idézte fel. A vezetéknevét betűi alkalmat adtak a feltételezett álnév „megfejtéséhez”. Mindazonáltal nem feledkezhetünk meg róla, hogy filológiai problémák megoldása lélektani alapon nem kecsegtet biztos eredménnyel. Így a levél alapján határozottan csak annyit állíthatunk: Sylvester meggyőződése szerint az elmarasztalt fordító igazi neve Szegedi Lajos, és azonos egykori székesfehérvári kritikusával.

¹⁷ CSONKA, i. m., 736–737. „Recte itaque fecisset Ludovicus hic Teghezinus (id enim vox Zeghet in patria nostra lingua sonat, si litterae invertantur, quod in aliis etiam oppidorum et pagorum nominibus nobis faciendum est, ut eorum significatio innotescat) si acutiora e pharetra sua tela deprompsisset, quibus nos conficeret. Haec enim in illum ita retorquere possum, ut nulli de caetero possit negotium facessere.” SYLVESTER, i. m., 96.

¹⁸ DÉZSI, i. m., 444.

¹⁹ HORVÁTH, i. m., 409.

²⁰ Uo., 155.

²¹ Unitárius portál, <http://www.mue.unitarius-halo.net/modules.php?name=Encyclopedia&op=content&tid=341>

Az álnév lehetősége további feltételezésekhez szolgált alapul. A legmerészebb talán Dézsi Lajosé, aki az esetleges álnévhasználatra és egyetlen betűre alapozta elgondolását: „[...] aki nem fogadná el S. Szabó József feltevését [...], hogy a Váradi énekeskönyv (1566) szerkesztőjének titokzatos L. F. betűje alatt Literatus Ferenc, a Bocskay Györgyné provisor a lappang, még arra is gondolhatna, hogy ez az álnevet használni szerető Ludovicus lehet s talán a maga zsoltárfordításait is belevette ebbe az új énekeskönyvbe.”²²

3. THEGESINUS ÉS THELGESINUS

Felvetődik a következő kérdés: ha a Thegesinus álnév, akkor vajon a Seghedinus név betűinek átrendezésén kívül nem származhatott-e máshonnan? Ha kihasználjuk a modern technika lehetőségeit, és egy internetes keresőbe beírjuk az álnév különféle változatait (Teghezinus, Thegezinus, Teghesinus, Thegesinus), a „Thegesinus” két találatot eredményez. Mindkét helyen megtudhatjuk: a név az Arthur-mondakörben fordul elő. Geoffrey of Monmouth (Galfredus Monumetensis, 1100–1154) epikus költeményben beszéli el Merlin életét (*Vita Merlini*, 1150 körül), ebben szerepel Thegesinus.²³ Ugyancsak a technika vívmányainak köszönhetően másodpercek alatt hozzájuthatunk a teljes munkához, ami némileg mérsékli az első felfedezés örömet. Kiderül ugyanis, hogy az előbbi két helyen hibás névváltozat szerepel: Geoffrey hiteles szövegében nem Thegesinus, hanem Thelgesinus áll.²⁴ A helyes névalak további 19 helyhez vezet el, ahonnan újabb információkat gyűjthetünk.

Az egy betűnyi különbség ellenére mégsem tartom haszontalanak ezt az összefüggést. A *Vita Merlini* számos kéziratban terjedt, a könyvnyomtatás felfedezése után sokszor kiadták, nemcsak Angliában, hanem a kontinensen is. Megjelent a 16. század első felében is, így egy külföldi egyetemeket látogató magyar diáknak sem lehetett nehéz hozzájutni. A bonyolult szöveg hagyományozódás során a régi kiadásokba becsúszhatott egy-egy eltérés a modern filológia eredményeihez képest. Példáért nem kell messzire menni: hasonlót tapasztalhatunk, ha a *Grammatica Hungarolatina* latin klasszikusoktól származó idézeteit vagy éppen a Donatusra visszamenő grammatikai meghatározásokat összevetjük a ma hitelesnek tartott szövegekkel.²⁵

²² DÉZSI, i. m., 444.

²³ <http://www.timelessmyths.com/arthurian/merlin.html>
http://www.freewebs.com/the_arthurian_kingdom/other.html

²⁴ <http://www.sacred-texts.com/neu/eng/vm/vmlat.htm>

²⁵ Vö.: BARTÓK István, *Az interiectio meghatározása Sylvester Jánosnál*, MNy, 95(1999), 456–459;

Érdemes Thelgesinus kilétére is fényt deríteni. Geoffrey művében Merlin jó barátja, látnoki képességekkel rendelkező költő. Merlin nőtestvérének, Ganiedának a férje Rodarch király. Amikor az uralkodó haldoklik, Merlin Thelgesinust hivatja, hogy megbeszélhessék a teendőket:

At tu uade domum morientem uisere regem
 O dilecta soror thelgesino que venire
 Precipe – namque loqui desidero plurima secum
 Venit enim nouiter de partibus armoricanis
 Dulcia quo didicit sapientis dogmata gilde
 Jt ganieda domum thelgesinum que reuersum
 Defunctumque ducem reperit – tristesque clients
 Ergo fluens lacrimis collabatur inter amicos
 Et laniat crines – et profert talia dicens [...] ²⁶

Thelgesinus egyébként jó kapcsolatokat tart fenn természetfölötti képességű lényekkel: amikor Arthur király megsebesül a camblami csatában, ő viszi el Avalon szigetére, ahol Morgan le Fay és nővérei gondoskodnak felépüléséről.

A Geoffrey munkájában latinositott formában szereplő Thelgesinus ismertebb nevén Taliesin. Alakja sokféleképpen megjelenik a mitológiai és az irodalmi hagyományban. Egyes helyeken azonosítják Merlinnel; némely feltételezések szerint a legendák alapja egy valóságos személy, aki a 6. században élt. A leghíresebb walesi bárdok egyikének tartják; ismeretes egy 13. századi kéziratban fennmaradt versgyűjtemény (*Book of Taliesin*), amelyet neki tulajdonítanak, de a kutatás mai állása szerint legkorábban a 9. században keletkezhetett. ²⁷

Ha elképzelhetőnek tartjuk, hogy a magyar zsolttárparafrázisok szerzője álnevet használt, az sem volna teljesen logikátlan, hogy egy humanista műveltségű fordító stílszerűen egy mítikus költőelőd neve mögé rejtőzött. Ha a fantáziánk még messzebbre ragad, elgondolkozhatunk rajta: vajon véletlen-e, hogy éppen

Uő., *Grammatica Hungarolatina – Poetica Latinohungarica: Sylvester János hónapversei és a Balassi előtti világi líra*, ItK, 106(2002), 485–501.

²⁶ GEOFFREY, i. m.

²⁷ <http://www.timelessmyths.com/celtic/bards.html#Taliesin>
http://etd.gsu.edu/theses/available/etd-04282006-082115/unrestricted/carver_dax_d_200605_ma.pdf
<http://209.85.129.104/search?q=cache:6cqHxCoH24YJ:everything2.com/index.pl%3Fnode%3DTaliesin+Thelgesinus&hl=hu&gl=hu&ct=clnk&cd=5>
<http://209.85.129.104/search?q=cache:ZQnrLeEZH1kJ:www.delusional.com/morgan.php+Thelgesinus&hl=hu&gl=hu&ct=clnk&cd=2>
<http://www.maryjones.us/jce/taliesin1.html>

a Mohács utáni Magyarországon jelenik meg az a név, amelyik akár a brit hódítókkal szembeszegülő walesi bárdokra is utalhatna. Ne feledjük: Teghesinus Bécsben szerette volna kiadatni zsoltárfordításait, a Habsburg-hű Nádasdy Tamás közbenjárásával. Ha saját jól felfogott érdekében nem is fordult nyíltan szembe az uralkodóval, az álnév megválasztása lehetett az értőknek szóló burkolt célzás a szerző politikai meggyőződésére. A walesi bárdok hasonló célú szerepeltetése nem volna példa nélküli a magyar irodalomtörténetben. Úgy vélem, feltételezésnek ez sem túl sokkal merészebb, mint egy gyakori keresztnév, esetleg a keresztnév kezdőbetűje alapján életrajzi és irodalomtörténeti tényekre következtetni.

Mindaddig azonban csak képzeleghetünk, amíg nem derül fény a feltételezés filológiai alapjaira. Kérdéses ugyanis, hogy a 16. század közepén egy magyar tollforgató mit tudhatott az Arthur-mondakorról. Az kétségtelen, hogy a kelta eredetű hagyomány elemei a legkülönbözőbb változatokban terjedtek el az európai lovagi irodalom különféle műfajaiban és a nemzetközi folklórban. Mindezen források ismeretében lehetne eldönteni, hogy Thelgesinus alakja a *Vita Merlini* 16. századi kiadásain kívül még honnan és főleg milyen összefüggésekben válhatott ismertté a korabeli literátus világban vagy éppen a néphagyományban.

Visszatérve Sylvester János leveléhez: tegyük fel, hogy a bírálát szenvedő alanyát valóban Szegedi Lajosnak hívták, ebben az esetben jó volna tudni, hogy megegyezik-e az egyháztörténetben ismert szerzővel, esetleg a több ugyanilyen nevű személy valamelyikével. Akár ugyanaz a személy szerezte az ismert szöveget, akit Sylvester elmarasztalt, akár nem, és akárhogy is hívták: okkal feltételezhetjük, hogy nem ez az egyetlen zsoltárfordítása, hiszen Nádasdy Bécsbe nem egy darabot, hanem egy kötetre való munkát küldött. Akárki is készítette az összeállítást, a tartalmáról semmit nem tudhatunk, hiszen nem ismerünk ebből az időből Bécsben kiadott magyar zsoltárparafrázisokat. Ugyancsak valószínű, hogy a nyomtatás Sylvester elítélő bírálata miatt maradt el. Jó lenne tudni, hogy Ludovicus Teghesinus kézirata elveszett vagy lappang valahol; és hogy Sylvester elképzelése szerint a harminckét arany reményében nekilátott-e valaki más, egy „képzettebb és megbízhatóbb fordító” a munkának.

Összegzésként megállapíthatjuk: a Szegedi Lajosnak tulajdonított fordítás körül több az inkább vagy kevésbé valószínűsíthető feltételezés, mint a bizonyítható tény. Mindaddig, amíg a hipotéziseket megerősítő adatokra nem találunk, a felvetődő kérdésekkel kapcsolatban így kell fogalmaznunk:

- lehetséges, hogy az 51. zsoltár „Légy irgalmas, Úristen, minékünk...” kezdetű parafrázisa egy Szegedi Lajos nevű fordító alkotása;

- lehetséges, hogy Szegedi Lajosnak hívták azt a szerzőt, akinek Sylvester János elmarasztalta a zsoltárfordításait;
- lehetséges, hogy a két azonos név ugyanazon személyé;
- lehetséges, hogy az ismert szöveg szerzőjének több zsoltárfordítása is elkészült;
- lehetséges, hogy a szóban forgó munka adalékkal szolgálhat a 16. századi angol–magyar irodalmi kapcsolatok történetéhez.

Bizonyosan egyetlen dolgot állíthatunk: Sylvester János Nádasdy Tamáshoz írott levelének helye van a magyar zsoltáraparafázisok történetében.

FÜGGELÉK

RMNY-szám	Cím	Hely	Év	Nyomdász	Meghatározás	Lap-szám
160	Isteni dicsérek és psalmusok	Kassa?	1560	Huszár Gál	Protestáns énekeskönyv	?
178	[ÉNEKESKÖNYV] Töredék.	Debrecen	1562	Török Mihály	Protestáns énekeskönyv	?
222	A KERESZTYENI gyülekezetben való isteni diczeretek egyben szedőgettek, es mostan nyomtattak vyonnan eregbitetek, es emendaltattak.	Várad	1566	Hoffhalter Rafael	Protestáns énekeskönyv	74
264	ENEKES könyv, melyből szoktanac az Vrnac diczeretet mondani az anya szent egy házban es keresztyeneknek minden gyülekezetiben, mostan vyobban egben szedegettetött es meg öregbittetött, Sz[egedi] Gergel általa meg emendaltattott.	Debrecen	1569	Komlós András	Debreceni mintájú református énekeskönyv	40
276	[ÉNEKESKÖNYV]	Debrecen	1570	Komlós András	Debreceni mintájú református énekeskönyv	40
353	A KERESZTYENI gyülekezetben való isteni diczeretek es imadsagoc	Komjáti	1574	Huszár Gál	Evangélikus énekes- és imádságoskönyv	26b
357	[ÉNEKESKÖNYV] Töredék.	Debrecen	1575	Komlós András?	Debreceni mintájú református énekeskönyv	?
429	ENEKES keoniv, meliből szoktanac az Vrnac diczeretet mo(n)dani az aniaszentegyhazban es keresztyeneknek minden gyülekezetiben. Mostan vyobban egybe szedegettetet, es egy nehani szep diczireteket meg öregbittetet, az keresztyeneknek vigasztalasokra emendaltatot.	Debrecen	1579	Hoffhalter Rudolf	Debreceni mintájú református énekeskönyv	37

RMNY-szám	Cím	Hely	Év	Nyomdász	Meghatározás	Lap-szám
513	ENEKEC három rendbe: kvlömb külömb felec. – I. Elsőbe: Róuid diczeretec vadnac. Kiknec szamoc CXCVIII kic közzül soc, predikatioc melle valoc. – II. Masikba hosszabbac vadnac: az Szent Iras intesi es magyazati szerint. Kic predikatioc gyarant [?] oktatnac. Kiknec szamoc aproual elegy LX. – III. Harmadikba: Az Biblianac ki valogatot fő XVIII historiaibol valoc.	Detrekő	1582	Bornemisza Péter	Evangélikus énekeskönyv	74b
582	[ÉNEKESKÖNYV] Törédék.	Debrecen	1586	Hoffhalter Rudolf	Debreceni mintájú református énekeskönyv	39
640	[ÉNEKESKÖNYV]	Debrecen	1590	Csáktornyai János	Debreceni mintájú református énekeskönyv	45
713	AZ KERESZTYENI gievlekezeten valo isteni diczeretek egyben szedegettetet, vyonnan nyomtatot, emendáltatot, és sok szép diczirettekel megöregbittetet.	Bártfa	1593	Gutgesell Dávid	Evangélikus énekeskönyv	216, 307
886	[1] [KERESZTYE[N]I] enek[ek], mellyek az gr[adual mellett] s-annekül is, az hol azzal [nem élhetnek, az] magyar nemzetben reform[altatott] ec[clesi]aiban szoktanak mondattatni]. Mostan uyonna, d[e] merteklejtessen es helyessen többitet[tek, es illendőb] rendben, hogy nem m[í]nt ez előtt, ki bocsattat[ak]. Ezek melle adattattanak szep [rendel az halot enek[ek]]. – [2] (UJFALVI Imre: In exequis defunctorum. Halot temetékorra valo enek[ek]. Azoknak kedvökert, kik ilyen utolso szükseben szolgálnak, öszve szedegettetek es ki bocsattattak. Masodik editio, böveb az elsőnel.	Debrecen	1602	Lipsai [Rheda] Pál	Református egyházi és temetési énekeskönyv	34b
965	[DITSERETEKEL s egyéb istenes énekekkel és hymnussokkal tellyes könyv, melyben amaz réghy is igazán ki nyomtatot editio szerint rendel fel vadnak tétetve amaz sok szép dicseretek.]	Bártfa	1608	Klősz Jakab	Evangélikus egyházi énekeskönyv	171

RMNY-szám	Cím	Hely	Év	Nyomdász	Meghatározás	Lap-szám
983	[ISTENI dicseretek, imádságos és vigasztaló énekek]	Kolozsvár	1609	Heltai Gáspár	Unitárius egyházi énekeskönyv	282
1107	[1] KERESZTYENI enek[ek], mellyek az gradual mellett s-annekül is, az hol azzal [nem élhetnek, az] magyar nemzetben reform[altatott] ec[clesi]aiban szoktanak mondattatni. Mostan uyonna, d[e] merteklejtessen es helyessen többitet[tek es illendőb] rendben, hogy nem mint ez előtt, ki bocsattattak. Ezek melle adattattanak szep rendel az Halot enek[ek]. – [2] (UJFALVI Imre: In exequis defunctorum. Halot temetékorra valo enek[ek]. Azoknak kedvökert, kik ilyen utolso szükseben szolgálnak, öszve szedegettetek es ki bocsattattak. Mostan uyonna corrigaltatott.)	Debrecen	1616	Lipsai [Rheda] Pál	Református egyházi és temetési énekeskönyv	40a
1205	[1] [KERESZTYE[N]I] enek[ek], mellyek az gradual mellet s annelkül is, az hol azzal [nem élhetnek, az] magyar nemzetben reform[altatott] ec[clesi]aiban szoktanak mondattatni. Mostan uyonna, d[e] merteklejtessen es helyessen többitet[tek es illendőb] rendben, hogy nem mint ez előtt, kibocsattattak. Ezek melle adattattanak szep rendel az halot enek[ek]. – [2] (UJFALVI Imre: In exequis defunctorum. Halot temetékorra valo enek[ek]. Azoknak kedveket, kik ilyen utolso szükseben szolgálnak öszve szedegettetek és ki bocsáttottak. Mostan uyobban corrigaltatott.	Debrecen	1620	Rheda Péter	Református egyházi és temetési énekeskönyv	37b
1228	[1] Keresztyéni énekek... [2] Halott énekek. Egykorú adat alapján feltételezhető.	Lőcse	1620	Schultz Dániel	Evangélikus szerkesztésű protestáns egyházi és temetési énekeskönyv	?

RMNY-szám	Cím	Hely	Év	Nyomdász	Meghatározás	Lap-szám
1523	[1] [KERESZTYENI énekek, melyek... az magyar nemzetben megreformáltott ecclesiában szoktanak mondattatni...] – [2] (ÚJFALVI Imre: In exequiis defunctorum. Halot temeteskorra való énekek. Azoknak kedveket, kik ilyen utolsó szükségben szolgálnak, össze szedegettettek, es ki bocsattattak, mostan pedig ismet ujjobban corrigaltattak.	Debrecen	1632	Fodorik Menyhért	Református egyházi és temetési énekeskönyv	37b?
1541	ISTENI ditsiretek, imadságos és vigasztalo énekek	Kolozsvár	1632	Heltai Gáspár	Unitárius egyházi énekeskönyv	646
1628	[1] KERESZTYENI isteni dicséretetek, melyek az magyar nemzetben reformáltott ecclesiában szoktanak mondattatni. Ezek mellé adattattak szép rendel először – [2] [SZENCI MOLNÁR Albert: Psalterium Ungaricum.] Az Szent Davidnak franciai notáknak és verseknek módgyokra rendeltetett soltari, másodsor – [3] AZ EGESZ esztendőre tartozando hymnusok, harmadsor – [4] (ÚJFALVI Imre:) Az halott temetéskorra való énekek. Mostan újonna(n) és/a mi első s-utolsó részt, az az a' közönséges és halott énekeket illeti/ bővebben hogy ne(m) mint ennek előtte Debrecenben és Bártphán kibocsátattak.	Lőcse	1635	Brewer Lőrinc		83
1816	[1] KERESZTYENI isteni dicséretetek, melyekkel az magyar nemzetben reformáltott ecclesiákban esztendő által szoktanak élni. Mostan pedig en ujjonnan, de mértékletesen és helyyessen meg-öregbítettven es illendőbb rendben, hofi nem mint ez előtt az keresztieneknek épületekre ötödösor ki-bocsátattak. – [2] Ezek mellé adattattanak szép rendel az HALOTT énekek-is.	Bártfa	1640	Klősz Jakab [jun.]	Evangélikus szerkesztésű protestáns egyházi és temetési énekeskönyv	410
1940	[1] KERESZTYENI ISTENI DICSIRETEK, melyekkel az magyar nemzetben reformáltott ecclesiákban esztendő által szoktanak élni. Mostan pedig en ujjonnan, de mértékletesen és helyyessen meg-öregbítettven es illendőbb rendben, hogy nem mint ez előtt, az keresztieneknek épületekre hatodsor ki-bocsátattak. – [2] Ezek mellé adattattanak szép rendel az HALOTT énekek-is.	Lőcse	1642	Brewer Lőrinc	Evangélikus szerkesztésű protestáns egyházi és temetési énekeskönyv	410

RMNY-szám	Cím	Hely	Év	Nyomdász	Meghatározás	Lap-szám
1981	[AZ SZJENT] DAVID profetának ékes rytmusu soltarival – [2] es azon soltárokból szerzetett DITSERETEKKEK – [1] s' egyéb ISTENES ENEKEKKEK és HYMNUSOKKAL tellyes könyv. – [4] Ezek után vadnak edgy-néhány áhétatos IMÁDSÁGOK, melyeket most ujjobban ki bocsátott és öregbített [... K. J.] Töredék	Várad	1642	Szenci Kertész Ábrahám	Protestáns egyházi énekeskönyv	?
2163	[3] AZ SZJENT] DAVID profetának ékes rytmusu soltarival – [2] es azon soltárokból szerzetett DITSERETEKKEK – [1] s' egyéb ISTENES ENEKEKKEK és HYMNUSOKKAL tellyes könyv. – [4] Ezek után vadnak edgy-néhány áhétatos IMÁDSÁGOK, melyeket most ujjobban ki bocsátott és öregbített [... K. J.]	Bártfa	1647	Klősz Jakab [jun.]	Protestáns egyházi énekeskönyv	75
2254	[4] [AZ SZENT DAVID profetának ékes rytmusu soltarival] – [2] [es a soltárokból szerzetett DITSERETEKKEK – [1] s' egyéb ISTENES ENEKEKKEK és HYMNUSOKKAL tellyes könyv. – [5] [Ezek után vagynak egy néhány áhétatos IMÁDSÁGOK,] – [3] [mellyeket most ujjobban, egynehány HALOTT ENEKEKKEK meg-bővítvén, ki-botsátot [... Sz. K. Á.]	Várad	1648	Szenci Kertész Ábrahám	Református egyházi és temetési énekeskönyv	75
2406	[4] AZ SZJENT] DÁVID profetának ékes rytmusu soltarival – [2] es a soltárokból szerzetett DITSERETEKKEK – [1] s' egyéb ISTENES ENEKEKKEK és HYMNUSOKKAL tellyes könyv. – [5] Ezek után vagynak egy néhány áhétatos IMÁDSÁGOK, – [3] [mellyeket most ujjobban egynehány HALOTT ENEKEKKEK meg-bővítvén ki-botsátot [... Sz. K. Á.]	Várad	1651	Szenci Kertész Ábrahám	Protestáns egyházi és temetési énekeskönyv, a Zsoltárok könyvének verses fordítása és imádságok	75?
2532	[2] KERESZTYENI isteni ditsiretek, melyek az magyar nemzetben reformáltott ecclesiákban szoktanak mondattatni. Ezek mellé adattattak szép rendel először az szent Davidnak franciai notáknak és verseknek módgyokra rendeltetett soltari. [1] Másodsor az egész esztendőre tartozando HYMNUSOK. [3] Harmadsor az HALOTT temetéskorra való ÉNEKEK. Mostan ujjobban, de leg-ki-váltképpen az hymnusokat sokkal szebben és bővebben, az közönséges és halott énekeket-is, az mennyire lehetett, megjobbitván, (mellyel mint edgy kis Graduavalel elhetz), ki-botsátattak.	Lőcse	1654	Brewer Lőrinc	Protestáns egyházi és temetési énekeskönyv	59

RMNY-szám	Cím	Hely	Év	Nyomdász	Meghatározás	Lap-szám
2564	[3] AZ SZENT DAVID profétának ékes rytmusu soltarival – [2] es a soltárokból szerzetett DITSERETEKKEK s egyéb ISTENES ÉNEKEKKEK – [1] es HYMNUSOKKAL tellyes könyv.	Várad	1654	Szenci Kertész Ábrahám	Protestáns egyházi énekeskönyv és a Zsoltárok könyvének verses fordítása	75
2624	[4] [AZ SZ(ENT) DAVID profétának ékes rytmusu soltarival] – [2] [es a soltárokból szerzetett DITSERETEKKEK] – [1] [s egyéb ISTENES ÉNEKEKKEK és HYMNUSOKKAL tellyes könyv] – [3] [mellyeket most újjobban egynehány HALOTT ÉNEKEKKEK meg-bövitvén ki-bocsátot. {... Sz. K. Á.}]	Várad	1655	Szenci Kertész Ábrahám	Protestáns egyházi és temetési énekeskönyv és a Zsoltárok könyvének verses fordítása	75?
RMK I.						Sor-szám
1244	Az Sz. David Prophetának ékes Rythmusu Soltarival, Es A' Soltárokból szerzetett Dicsirettekkel, s' egyéb Istenes Enekekkel, és Hymnusokkal tellyes Ko'nyv. Ezek után vannak egy néhány áitatos Imádságok. Melly most ujjobban, egy néhány Halott Enekekkel, és egyéb Istenes Enekekkel és Imádságokkal, meg-bo'vittetett.	Kolozsvár	1680	Veregyházi Szentyei Mihály	Énekeskönyv	44
1460	Az Sz. David Profétának ékes Rhythmusu Soltarival; Es A' Soltárokból szerzetett Dicsirettekkel, s' egyéb Istenek sok rendbéli szép új Enekek és Hymnusokkal meg-bo'vittett tellyes Ko'nyv. Most ujjonnan ez ékes formában Manuale helyett egy szép áitatos Imádsagos Ko'nyvetskével ki-bocsattattott.	Lócse	1694	Brewer Sámuel	Énekeskönyv	44
1553	A Szent Dávid Prophetának ékes Rythmusú 'Soltáral, és a Soltárokból szerzetett Ditséretekkkel és egyéb Istenes Enekekkel és Hymnusokkal tellyes Könyv. Ezek után vannak egynehány áitatos Imádságok. Melly most ujjobban sok hibás verseknek jó rendbe való vétetésekkkel meg jobbittattván ki bocsátattott.	Debrecen	1700	Vincze György	Énekeskönyv	44